

Traczewska-Białkowska, Zofia

"Pomiary gruntowe w Wielkopolsce 1793-1861. Studia nad źródłami kartograficznymi Wielkopolski z okresu reform agrarnych", Krystyna Górska-Gołaska, Wrocław 1965 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/3, 613-615

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pobieżny i mało ukierunkowany przegląd dorobku francuskiej myśli architektonicznej nie mógł stanowić dla autora wystarczającej podstawy dla odtworzenia przemian w pojmowaniu istoty architektury i roli architekta. Uniack zdając sobie sprawę, że rozwój architektury uwarunkowany jest wieloma różnorodnymi czynnikami, skonstruował tablicę synchronistyczną, w której działalność wybitnych architektów i daty powstania najcenniejszych dzieł zestawił z faktami z historii politycznej i wydarzeniami z dziedziny literatury i sztuki oraz postępami nauki i techniki. Zestawienie to obejmujące okres ponad trzech tysiącleci, od wojny trojańskiej do czasów obecnych, ujawnia jednak w jeszcze większym stopniu niż sposób selekcji tekstów, braki w warsztacie naukowym autora. Czytelnik otrzymał bowiem kilkaset zupełnie przypadkowych danych, które zamiast wyjaśnić — zaciemniają obraz rozwoju architektury.

Miarą przypadkowości w doborze faktów historii politycznej określa choćby pominięcie Wielkiej Rewolucji francuskiej. W dziedzinie odkryć naukowych w okresie od 1914 r. Uniack uwzględnił tylko prace Freuda, Branly, Einsteina i Fleminga. Nie uznał natomiast za godne odnotowania faktu wprowadzenia do budownictwa betonu ani dokonania wynalazków tej miary, co samochód, radio, telewizja czy też pierwszych udanych prób rozszczepienia atomu.

Spośród dzieł architektury powstałych w ciągu ostatnich 50 lat we Francji uwzględnił tylko dzieła Le Corbusiera, a światową architekturę XX wieku reprezentuje jedynie Talliesin Wrighta. Architekci tej miary, co Gropius czy Mies van der Rohe pojawiają się według tablicy dopiero po II wojnie światowej. W tej sytuacji trudno się dziwić, że autor nie docenił nowatorstwa (Maciej Nowicki 1951) rozwiązania hali w Raleigh, która stanowi bodaj tak samo ważny etap w rozwoju architektury jak kopuła katedry florenckiej Brunelleschiego, fakt również przeoczony przez Uniacka.

Liczne niedociągnięcia albumu *De Vitruve à Le Corbusier* nie przekreślają jednak jego niewątpliwych walorów. Przede wszystkim trzeba podkreślić, że wybrane teksty pochodzą z dzieł, z których część stanowi nawet we Francji rzadkość bibliofilską, a w Polsce jest nieosiągalna. Dlatego też książkę tę czytamy z dużym zainteresowaniem.

Krzysztof K. Pawłowski

Krystyna Górska-Gołąska, *Pomiary gruntowe w Wielkopolsce 1793—1861. Studia nad źródłami kartograficznymi Wielkopolski z okresu reform agrarnych*. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1965, ss. 162. Monografie z dziejów nauki i techniki, t. 26.

Autorka, znakomicie obeznana z przedmiotem rozprawy, historyk z wykształcenia, od wielu lat już interesuje się problematyką geodezyjną. Praca jej poparta znajomością źródeł, zarówno kartograficznych, jak i normatywnych, głównie regulaminów i instrukcji pomiarowych, jak też ustawodawstwa regulacyjnego i istniejących akt Rejencji Poznańskiej.

W tym monograficznym opracowaniu na pierwszy plan wybija się cel źródłoznawczy, pozwalający w konsekwencji wyjaśnić, w jakim stopniu materiały kartograficzne, stanowiące wynik pewnych akcji pomiarowych, są wartościowym i wiarygodnym materiałem źródłowym w badaniach historycznych.

Autorka umiejętnie wykorzystwała bogaty materiał źródłowy i — pomimo szerokiego i różnorodnego wachlarza tematyki związanej z zagadnieniem pomiarów gruntowych — potrafiła nadać pracy jednolity i przejrzysty charakter. Uwagę skupiła przede wszystkim na pomiarach wiejskich, służących pośrednio lub bezpośrednio realizacji reform agrarnych z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku.

Zwięzły wstęp nakreślający zadania i zakres pracy stanowi niejako klucz przy czytaniu obszernego, bo liczącego 161 stron opracowania. Przytoczenie i ocena wcześniejszych, XIX-wiecznych opracowań fachowo-mierniczych i prac naświetlających sytuację gospodarczą, społeczną i polityczną Wielkopolski orientuje czytelnika w dotychczasowym stanie badań w zakresie pomiarów gruntowych, ustęp zaś poświęcony charakterystyce źródeł wyjaśnia, jakim materiałem źródłowym dysponowała autorka.

Właściwą treść pracy — rozwój pomiarów gruntowych — ujęła ona z trzech punktów widzenia, a mianowicie: 1) organizacji służby pomiarowej i władz, którym podlegała oraz związanej z tym procedury powstawania planów i pomiarowych materiałów opisowych, 2) technicznych metod stosowanych w pracach pomiarowych, 3) treści planów i pomiarowych materiałów opisowych. Tej systematyce, nadającej pracy zwartą i klarowną strukturę, odpowiadają trzy kolejne rozdziały o wymienionej tematyce.

W I rozdziale krótko naszkicowane tło historyczne umożliwia zrozumienie genezy reform agrarnych, ich rozwoju w Prusach i przeszczepienia tychże na teren Polski. Obszernie potraktowany został problem zasad organizacji służby pomiarowej w Prusach i zastosowania ich w Wielkopolsce. Sporo uwagi poświęciła autorka zagadnieniu zdobywania kwalifikacji mierniczych i ogólnej sytuacji zawodu mierniczego. Skrupulatnie wymienione, z pokrótce określoną ich treścią i zasięgiem instrukcje i regulaminy pomiarowe ukierunkowujące działalność mierniczych, stanowią cenny przyczynek źródłoznawczy.

Wśród wszystkich rodzajów pomiarów gruntów wiejskich najbardziej szczegółowo omawia autorka pomiary regulacyjne w Wielkim Księstwie Poznańskim; ustawodawstwo i rozporządzenia, organizację i przebieg akcji pomiarowej oraz procedurę powstawania mapy regulacyjnej.

Rozdział II dotyczący techniki pomiarów i sporządzania planów musi wzbudzić szczególne zainteresowanie geodetów. Autorka skoncentrowała się głównie na ocenie wskazówek i przepisów zawartych w ogólno-pruskich i lokalnych regulaminach i instrukcjach pomiarowych. Dokonała zestawienia i porównania narzędzi i instrumentów używanych w pracy w świetle istniejących przepisów i przytoczyła stosowane miary długości i powierzchni. Metody pomiaru, szczególnie w zakresie osnowy geodezyjnej i pomiarowej, przedstawiła w oparciu o instrukcje, regulaminy i fachowe opracowania pruskie, z których zaczerpnęła szereg przykładów różnych rozwiązań osnów, stosowanych w tego rodzaju pomiarach. Pozwoliło to autorce zinterpretować ślady osnowy zachowane na planach pomiarów gruntowych w Wielkopolsce, będących przedmiotem badania. Szczegółowo też rozpatrzyła sposób przedstawienia wyników pomiaru na planie (znaki i barwy umowne, skale) i pomiarowych materiałów opisowych (rejestry pomiarowe i pomiarowo-bonitacyjne, okopcowania), na tle obowiązujących norm.

Rozdział III i ostatni, zilustrowany szeregiem reprodukcji i wyrysów, traktuje o treści pomiarów gruntowych. Autorka nie poprzestała tu jedynie na powierzchownym opisie zewnętrznych elementów planu, ale pogłębiła problem do sformułowania odpowiedzi, w jakim stopniu i jak dalece wstecz, plany gruntowe przedstawiały krajobraz wsi wielkopolskiej. Z poszczególnych grup planów, w zależności od celów jakim miały służyć, wyłowiła i poddała krytycznej ocenie wiadomości dotyczące środowiska geograficznego, przebiegu historycznych granic wsi, przestrzennego rozplanowania wsi, zarówno co do form przestrzennych układu gruntów jak i związanego z nim rozmieszczenia zabudowań, sieci drożnej i nazewnictwa.

Podsumowaniem tak wnikliwego przebadania bogatego materiału źródłowego jest ocena wartości technicznej planów gruntowych. Autorka stwierdziła, iż plany sporządzane dla różnych celów odznaczały się na ogół równym poziomem wykona-

nia, nie dorównującym dzisiejszym wymogom technicznym. Biorąc pod uwagę stosunkowo niską wartość pomiaru i wykreślenia osnowy pomiarowej uznaje, iż obraz całości mierzonego obiektu bywa zniekształcony. Na większe natomiast zaufanie zasługuje odtworzenie wzajemnego położenia szczegółów na planie. Różny zakres treści na planie, zależny od celu, w jakim plan był sporządzony, stawia badacza, korzystającego z niego jako źródła historycznego, wobec konieczności określenia zadań, które miał plan spełniać. Przy tym założeniu oceniła autorka wiarygodność poszczególnych elementów treści planu w zależności od jego typu. Podkreśliła też potrzebę uzupełniania i kontrolowania wiadomości zaczerpniętych z planów gruntowych przy pomocy źródeł pisanych.

Obok walorów treści polegających na wyczerpującym, a równocześnie interesującym przedstawieniu zagadnienia, praca reprezentuje dużą wartość ze względów metodycznych. Konkretyzacja powiązania akcji pomiarowej z rozwojem stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych, wnikliwa krytyka i interpretacja materiałów źródłowych, świadczy o precyzyjnym warsztacie badawczym autorki. Umiejętność swobodnego operowania słowem przyczynia się do łatwej recepcji tej pouczającej pracy naukowej.

Zofia Traczewska-Białkowska

Waldemar Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820—1830)* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1969, ss. 303. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 56.

Obroniona na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UW rozprawa doktorska W. Rolbieckiego jest interesującym i wnikliwie opracowanym studium z historii nauki polskiej i kultury narodowej. Na szerokiej podstawie źródłowej i od wielu stron przedstawia organizację, program i dzieje jednego z trzech towarzystw regionalnych: w Lublinie, o którego losach wiedzieliśmy dotąd najwięcej, w Krakowie, i właśnie w Płocku w pierwszych dziesiątkach lat XIX w. (Obok oczywiście pierwszej polskiej akademii o charakterze ogólnokrajowym, którym było Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk). Do podstawowych nowości tego studium należy ukazanie powiązań płockiego Towarzystwa ze Szkołą Wojewódzką Płocką, wyjaśnienie jego genezy, która łączy się ze Szkołą i ciekawą postacią jej rektora Kajetana Morykoniego; wreszcie skonfrontowanie tych poczyniń z trudnym, a przecież niewątpliwym dalszym rozwojem kultury narodowej wielu ziem polskich w początkach nowego stulecia.

Rzecz otwiera *Część pierwsza*, poświęcona ukazaniu tła, na którym tym wydatniej rysuje się geneza i rola Towarzystwa; kończy *Podsumowanie*, które omawia kolejno: potrzeby społeczne, które powołały do życia i którym służyło Towarzystwo, ideologię Towarzystwa (oczywiście w nawiązaniu do całości książki), program działalności, jej formy, dorobek Towarzystwa i miejsce w historii. Trudno nie zauważyć, że bardziej udało się autorowi owo zakończenie (bynajmniej nie w formalnym tego słowa znaczeniu) niż wprowadzenie. Nie jestem zwolennikiem wstępów, które starają się po trosze powiedzieć o wszystkim, co występowało w danej epoce i co ją charakteryzowało. W części pierwszej są też drobne potknięcia; i tak nie można powiedzieć, że „Rozwój przemysłu wiązał się z powstaniem (a zatem jak gdyby w czasie dokonany) w Królestwie klasy robotniczej”. Proces był to długotrwały, wówczas ledwie że zapoczątkowany (s. 15). A zaś na s. 21 błąd korekty (nie była ona w całej tej pracy najlepsza) rozdzielił — wbrew autorowi i innym jego uwagom — Szkołę Prawa i Nauk Administracyjnych, powołaną do życia w Księstwie Warszawskim w 1808, w 1811 rozszerzoną na dwa wydziały, ujęte odtąd w wspomnianej nazwie, na „Szkoły Prawne i Administracji”.